

Onko kielenoppimisen arviointi ohenemassa taitotasojen määrittämiseksi?

Viljo Kohonen, Riitta Jaatinen ja Jorma Lehtovaara
Tampereen yliopisto

Kun johonkin asiaan kiinnitetään erityistä huomiota, sen merkitys kasvaa ilman, että asia sinänsä muuttuu miksikään. Näin on kielenoppimisen arvioinnissakin: arvioinnin painottaminen korostaa arvioinnin tai mittaamisen kohteena olevien asioiden arvoa ja merkitystä ylitse muiden. Tämä rajaa työskentelyn tavoitteita ja ohjaa tekemään "oikeita" asioita – mitä arvioidaan, sitä arvostetaan. On siis mietittävä perusteellisesti, mihin haluamme kohdentaa huomion vieraiden kielten oppimisen arvioinnissa.

Kielten todistusarvosanojen mekaaninen samastaminen Eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoihin on artikkeliin kirjoittajien mielestä vastoin laaja-alaista näkemystä kielitaidosta ja opetuksen tavoitteista. Pelkästään taitotasojen painottava kouluarvostelu kaventaa sekä uusissa opetussuunnitelman perusteissa että Viitekehelyssä esitettyjä näkemyksiä kielitaidosta, viestinnästä ja kulttuuritaidoista.

Kokonaisvaltaisen oppimisen näkökulmasta kielenoppiminen on oppilaan koko olemusta ja persoonaa koskettava kasvua ihmisenä, kielen käyttäjänä ja oppilaitoksen työyhteisön jäsenenä. Siinä on tärkeää myös kulttuurienvälisen viestintäkompetenssin kehittyminen ja kasvaminen vastuulliseen kansalaisuuteen. Tarkoitamme tällä oppilaan ja kielenkäyttäjän kykyä kohdata ihmisenä olemisen erilaisuus ja kulttuurien moninaisuus koulu yhteisöissä ja kansainvälisissä toimintaympäristöissä.

Kokonaisvaltaisen kielenopetus on oppilalle merkityksellistä oppimista. Se on omakohtaiseen kokemukseen pohjaavaa opiskelua, joka tukee oppilaan itsenäistymistä. Olemme käyttäneet tällaisiin tavoitteisiin pyrkivästä kielenopetuksesta nimitystä *kielikasvatus*. Sitä luonnehtivat:

- oppilaan omat päämäärät ja autonomia (henkinen itsenäisyys)
- oppilaan henkilökohtainen sitoutuminen oppimiseen
- oppilaan omaehtoisuus, aloitteellisuus ja vastuullisuus
- oppimisen mielekkyys, syvyys ja laaja-alaisuus
- oppilaan itsearvioinnin korostuminen
- opetuksen oppilas- ja merkityskeskisyys.

Myös Eurooppalainen viitekehys asettaa kielenopetuksen tavoitteeksi kielenoppijan autonomian, oppimaan oppimisen ja monikielisen ja monikulttuurisen kompetenssin tukemisen. Kielellisten ja viestinnällisten kompetenssien lisäksi tähän kuuluu universaaleja tietoja ja taitoja sekä kulttuureihin sisältyviä jaettu arvoja ja uskomuksia, jotka ovat olennaisia kulttuurienvälisessä viestinnässä. Viitekehelyssä käytetään eksistentiaalisen kompetenssin käsitettä, jolla viitataan yksilön ominaispiirteiden muodostamaan kokonaisuuteen. Sillä tarkoitetaan yksilön persoonallisuuden piirteitä ja asenteita, jotka koskevat hänen käsitystään hänestä itsestään ja toisista sekä hänen halukkuuttaan ryhtyä sosiaaliseen

vuorovaikutukseen toisten kanssa. Ihmisenä olemisen taidon kehittymistä pidetään Viitekehelyssä kielenopetuksen perustana.

Mitä arvioidaan, sitä arvostetaan

Opetus- ja kasvatustyön tulisi rakentua sellaisen tiedon hankinnalle, joka tukee oppimista itsestä, toisista ja maailmasta. Tämä merkitsee sitä, että arvioinnin tulee kohdistua tietämiseen opettavan aineen sisällöistä ja myös itsestä, opiskelijoista, yhteisöstä, yhteiskunnasta ja maailmasta. Arvioijan tieto opiskelijan kielitaidosta tai opiskelijasta kielen käyttäjänä karttuu ja näyttäytyy opetuksen osallistuville monin tavoin: kirjoituksissa, kokeissa, tehtävissä, keskusteluissa ja monenlaisissa muissa kanssakäymisissä.

Oppimisen arviointi on hyvin monimuotoista ja moniulotteista toimintaa. Parhaimmillaan siinä löydetään sellaista uutta, jota ei ole voitu edeltä käsin edes asettaa tavoitteeksi. Tällainen uutta luova toiminta on vahvasti kontekstuaalista, ihmisen elämäntilanteisiin sidottua. Sitä eivät minkäänlaiset etukäteen laaditut tavoiteasettelut tai yleistävät piirrelistat pysty täysin tavoittamaan.

Näistä syistä oppimisen arviointi on parhaimmillaankin keskeneräistä. Se on aina oppimisen tarkastelemista jostakin ennalta asetetusta näkökulmasta, useimmiten opetukselle asetetuista tavoitteista käsin. Arviointi merkitsee siksi aina arvioitavan ilmiön rajaamista. Se on jonkin tai joidenkin valittujen kohteiden nostamista muiden edelle ja näiden valittujen kohteiden arvottamista. Se on suoritusten luokittelua valittujen kriteerien perusteella.

Se, mitkä asiat nostetaan arvioinnin kohteiksi, suuntaa toimintaamme. Alamme tavoitella sitä, mitä pidetään arvokkaana. Jos siis kielenopetuksessa arviointi kohdennetaan vain kielitaidon taitotasojen

saavuttamiseen osa-alueittain, opetus-tapahtuma kaventuu ja huomio siirtyy pois ihmisestä ja hänen kasvuprosessistaan. Arviointi rajautuu taitotasojen saavuttamisen tarkkailuun ja suoritusten luokitteluun, siis vertailuun edeltä käsin laadittujen kriteerien perusteella. Tällainen kapea-alaisuus ei ole edellä esitettyjen kielikasvatuksen periaatteiden mukaista.

Ops-perusteiden rajaukset

Opetushallitus määrittelee perusopetuksen kielten tavoitteet taitotasokuvauksia laajemmin. Ops-perusteissa kielenopetuksen tavoitteet on jaettu kolmeen alueeseen: kielitaitoon, kulttuuritaitoihin ja opiskelu-strategioihin. Samanlaiset kategoriat ovat löydettävissä myös lukion ops-perusteista. Opetuksen keskeiset sisällöt jaetaan niin ikään kolmeen alueeseen: tilanteisiin ja aihepiireihin, kielellisiin rakenteisiin ja viestintästrategioihin. Kuvaukset oppilaan hyvästä osaamisesta 6. ja 9. luokan päättyessä rajataan tavoitteissa kuvattuihin kolmeen alueeseen: kielitaitoon, kulttuuritaitoihin ja opiskelu-strategioihin.

Myös Opetushallituksen näkemyksen mukaan kielten todistusarvosanojen tulee siis ilmaista muutakin kuin taitotasoina kuvattua kielen osaamista. Kielitaidon tason määrittämisessä käytetään Viitekehysten taitotasojen kuvausasteikkoa, josta on tehty alkuperäistä paljon yksityiskohtaisempi suomalainen sovellus (A- ja B-tasojen alakategoriat). Tavoitteiden mukaisesti myös kulttuuritaitojen ja opiskelu-strategioiden tulee olla arvioinnin kohteina olennaisella tavalla. Tämä merkitsee sitä, että kouluarvosanojen ja Viitekehysten taitotasojen suora linkitys ei ole perusteltua.

Kaventuuko opetus?

Opetussuunnitelman perusteissa ja Viitekehyksessä asetettujen päämäärien arviointi kaventuu, jos arvostelusta tulee mekaanista tavoitetasojen määrittelyä. Kun mikä tahansa alkujaan joustavakin pedagoginen menettely muuttuu selviöksi, se teknistyy ja sitä aletaan soveltaa tilanteisiin, joihin sitä ei alun perin ollut tarkoitettu. Jos arviointi keskittyy taitotasokuvauksissa esitettyjen piirteiden

määrittämiseen oppilaiden tuotoksissa, päädytään helposti ja huomaamatta siihen, että niin opettajat kuin oppilaatkin luopuvat omaehtoisesta harkintansa käytöstä. Tällöin he saattavat vieraantua omaa olemassaoloaan selkiyttävästä kysymisestä ja siitä nousevasta ajattelusta.

Toteuttaessaan sitä käytännön työssä tunnettua periaatetta, että on opetettava sitä, minkä oppimista arvioidaan, opettaja ajautuu helposti varmistamaan tukikysymyksiä ja -materiaaleja, että kaikki arvioitavaksi määriteltä on tullut opetuksessa "katetuksi". Tällainen varmisteleminen johtaa usein huomaamatta siihen, että opetus kangistuu ja opettajan asenne – niin kieltä kuin oppilaitakin kohtaan – teknistyy. Tällöin opettajan ohjauksessa olevien oppilaidenkin todellisuus muuttuu tekniseksi: asioita ja ihmisiä aletaan käsitellä kohteina, joilla ei ole itseisarvoa, siis välineinä.

Kouluarvostelu ja taitotasot

Taitotasokuvaukset ovat tuoneet paljon myönteistä kielenoppimisen arviointiin. Ne on muotoiltu siten, että ne korostavat oppilaan kielenkäyttövahvuuksien kehittymistä: mitä hän osaa tehdä kielellisillä taidoillaan ja miten hänen kielitaitonsa edistyy ylemmille taitotasolle. Taitojen kuvauksista muodostuu oppilaalle tavoitteellinen kielitaidon jatkumo eri kielten opiskeluun koulun päätyttyäkin. Viitekehykseen sisältyvä itsearviointin korostus tukee oppilaan autonomiaa ja vastuuta oman kielitaitonsa kehittämistä. Näin Viitekehys ohjaa oppilaan työskentelyä ja motivoi häntä kartuttamaan kielitaitoaan myös myöhemmin työelämän muuttuvissa tehtävissä.

Taitotasoihin perustuva arviointi ei kuitenkaan saa kaventaa kielenoppimisen laaja-alaista tavoitekokonaisuutta ja siten kielenopetusta. Tällaisen arvioinnin tulee siksi olla vain osa kehittävää prosessi-arviointia, joka ohjaa oppilaiden ja opettajien työskentelyä tavoitteiden saavuttamiseksi. On korostettava arvioinnin prosessiluonnetta ja relevanssia: pyrkimystä arvioida oppimistavoitteiden kannalta mielekkäitä ja keskeisiä viestinnällisiä tietoja ja taitoja, oppimistaitoja ja monikulttuurista asennoitumista oppimisen kontekstissa. Tällaista arviointia kutsutaan *autenttiseksi arvi-*

oinniksi. Se vastaa mielestämme paremmin kielikasvatuksen käsitystä kielenkäytöstä ja kielitaidosta ja on sopusoinnussa myös Viitekehysten näkemysten kanssa.

Autenttinen arviointi tukee opettajaa arvosteluun tarvittavan tiedon kokoamisessa muun muassa oppilaiden tietoisesta tarkkailusta, havainnoinnista, ohjauskeskustelujen ja erilaisten kielellisten suoritusten perusteella. *Eurooppalainen kielisalkku* on yksi autenttisen arvioinnin toteutusmuoto. Autenttiseen arviointiin kuuluu olennaisesti myös oppilaan itsearviointin tukeminen arviointikriteereiden avulla. Arviointi palvelee näin itsenäistä kielten opiskelua ja edistää sitä tukevia opetuskäytänteitä.

Eurooppalaiseen kielisalkkuun sisältyvä *kielipassi* tiivistää taitotasosteikon mukaisesti omistajansa kielitaidon ja tuo esille hänen kulttuurienväliset oppimiskokemuksensa. *Kielenoppimiskertomus* sisältää oppilaan itsearviointeja ja pohdintoja työskentelystään, oppimiskokemuksistaan, strategioistaan ja hänestä itsestään kielenoppijana ja työyhteisön jäsenenä. *Työkansio* sisältää yhtäältä summatiivisia tietoja todistusarvosanoista ja toisaalta erilaisia oppilaan kielitaitonäytteitä ja niihin liittyviä itse- ja toveri-arviointeja. Sen käyttö ohjaa itsenäistymään ja vuorovaikutteiseen työskentelyyn kielten opiskelussa.

Abstraktit ja käyttökontekstista irrotetut taitotasokuvaukset palvelevat kielenopetuksen tavoitteiden asettelua yleisemmällä tasolla. Ne tarjoavat erityisesti oppilaitosten päättöarvioinneissa tarpeellisen kuvausjärjestelmän, joka helpottaa kielenoppimisen tuloksista kommunikoinnista kansainvälisesti ymmärrettävällä tavalla.

Uusien opetussuunnitelmien tavoitteiden mukaisesti arvioinnin tulee kohdistua siihen, miten kukin oppilas on edistynyt kieli-, kulttuuri- ja opiskelutaidoissaan. Koulun kielenopiskelun edistämiseksi tulee edelleen kehittää sellaisia arvioinnin toteutusmuotoja, joissa otetaan huomioon kielenoppijan ainutkertaisuus sekä oppimisen konteksti ja siinä syntyvät merkitykset. Tämä merkitsee sitä, että **taitotasoihin pohjautuvaa (kielellisen sujuvuuden) arviointia ja koulun oppimistavoitteisiin kytkeytyvää sanallista tai numeerista arviointia ei tule sekoittaa toisiinsa**. Kummallakin on paikkansa ja tehtävänsä kielenopetuksessa tarvittavan arvioinnin kokonaisuudessa.